

1. ISTORIJSKI RAZVOJ

Radi pojašnjenja teme ovog diplomskog rada pojasnićemo neke istorijske tokove razvoja radnog i socijalnog prava.

Radno pravo po nekim autorima je socijalno pravo nastalo u onom vremenu kada je u okvirima industrijskog građanskog društva došlo do snažnog razvoja materijalnih proizvodnih snaga pod uticajem neslućenog razvitka znanosti i neposredne primjene znanstvenih rezultata u procesima rada. Rad je postao masovna pojava . I to ne bilo kakav, već organizirani ljudski rad u tvorničkim halam, u kojima je počelo raditi i stvarati materijalna dobra na tisuće radnika. Novi oblik industrijskog rada bio je utemeljen na korištenju novih oblika energije. Umjesto korištenja ljudske snage za pokretanje strojeva, kao što je bilo u robovlasničkom i feudalnom društvu. Masovan rad, koncentriran u velikim tvornicama, pretvara veliki broj feudalnih kmetova u industrijske radnike, kojima rad u industrijskom pogonu ili tvornici, postaje jedini i isključivi izvor prihoda.

U takvim društvenim uvjetima nastaju brojni socijalni problemi, kakvi prije nikada nisu zabilježeni. Radnici u početku nisu bili uopće zaštićeni od prekovremenog i prekomjernog rada, od posljedica povreda na radu i prijevremenog gubljenja sposobnosti za rad. Nisu imali pravo na bolovanje, dnevni i godišnji odmor. Niti pravo na obiteljsku i starosnu mirovinu. Radili su za malu plaću, čija visina nije bila ničim zaštićena, već prepuštena tržištu radne snage.

Zbog takvog stanja dolazi do prvih radničkih pobuna. Svjesni da individualni radnik svojim buntom ne može postići ništa, na jednoj se strani radnici počinju organizirati u sindikat, a na drugoj poslodavci u svoja udruženja.

Javljaju se prvi masovni štrajkovi koji počinju ugrožavati socijalni mir i temelje države. Nastaje i veliki broj novih, radnih sporova, individualne i kolektivne prirode, koje je trebalo riješiti. Sve to zajedno je uslovljavalo je stvaranje perspektive za nastanak radnog i socijalnog prava.

Pogrešno bi bilo misliti i tvrditi da i prije toga nije bilo nikakvih pravnih regulativa kojima su utvrđivana prava i obaveze , kao i međusobni odnosi poslodavca i posloprimca. Poznati su oblici takozvane radne rente, posebno u feudalnim društvima, kada je kmet bio dužan raditi feudalcu određen broj dana u godini. Još u rimskom pravu susrećemo određene institute i norme, kojima se u njegovim okvirima regulirana pitanja određenih prava i obaveza na području rada.

Moderno radno pravo nije odjednom nastalo, prvo su nastali određeni parcijalni propisi kojima su regulirana neka pitanja sa područja zaštite određenih kategorija osoba koje su obavljale rad za

druge. Da bi se onemogućili surovi oblici izrabljivanja tuđeg rada doneseni su u industrijskim razvijenim zemljama prvi propisi o zaštiti djece i žena, a kasnije i ostalih zaposlenih radnika.

„Prvo su u Velikoj Britaniji doneseni takvi propisi: Zakon o zaštiti dječijeg rada , 1802.god. „¹⁾

Tim propisima parcijalno su rješavana samo određena pitanja zaštite zaposlenih, i samo nekih najugroženijih kategorija.

Važno je napomenuti da radno pravo i njegov razvoj nije bio jednak u svim državama.Svaka je zemlja donosila one propise koje je smatrala nužnim i neophodnim, tako da radno pravo svake zemlje ima svoju povjest.

Socijalnih sistem jedne susjedne zemlje koja je bila najnaprednija i koja je bila prva koja je uvela neke zakone, a to je Austrija:

„Prve socijalne mjere bile su zbrinjavanje napuštene djece i ustanove za siromašne, do Prvog svjetskog rata pomaganje siromašnima i ljudima u nevolji uglavnom je bilo ograničeno na ličnu brigu i dobročinstvo.

Razvoj socijalnog sistema možemo podijeliti na tri faze.

U prvoj fazi, usvojeni su sljedeći zakoni: omogućavanje novčane pomoći za nezaposlene , slobodni radni dan nedjeljom i praznikom , osmosatni radni dan , proširivanje pomoći za nezaposlene i na zaposlene , ukidanje radnih knjižica , zbog kojih su do tada radnici veoma zavisili od poslodavaca.

Iduća etapa obuhvata zakon o socijalizaciji , nadoknadu za invalide , zabranu noćnog rada za žene i djecu , zakon o savjetu preduzeća i zakon o godišnjem odmoru .

Konačno, u trećoj fazi, usvojeni su zakoni o kolektivnom ugovoru , o osnivanju radničkih komora i zakonu o osiguranju nezaposlenih . Tako su za samo par mjeseci ispunjeni dugogodišnji zahtjevi radničke klase, a Austrija je uznapredovala u jednu od socijalno najnaprednijih zemalja svijeta. U mnogim slučajevima- kao što su pomoć za nezaposlene, pravo na godišnji odmor- Austrija je bila prva zemlja u svijetu koja je uvela ovakve zakone.“²⁾

Na područjima koja su ušla u sastav stare Jugoslavije primjenjivali su se zatečeni propisi do 1921.godine. Zapravo, već od 1921 godine počinje donošenje propisa o radnim odnosima. Poslije donošenja Zakona o inspekciji rada, slijedi 1922.god. donošenje Zakona o zaštiti radnika, Zakona o osiguranju radnika i drugih. Smatra se da se ovaj proces završava donošenjem Zakona o radnjama 1931.god

Za vrijeme postojanja SFRJ razvoj radnog prava prati razvoj ukupnog pravnog sistema i dijeli se „u više odvojenih perioda:

1. U vremenu od 1941-1945.god. doneseno više propisa sa kojima se uređivalo pitanje plata, zaštite radnika i socijalne pomoći. Izvršni odbor AVNOJ-a donio više odluka.
2. Oslobođanjem zemlje počinje drugi period u razvoju radnog prava. 1950.god. donošenje Osnovnog zakona o upravljanju privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima.
3. Treći period počinje uvođenjem radničkog samoupravljanja, donošenjem pomenutog zakona 1950.god., zatim donošenjem Zakona o radnim odnosima (ZORO) i Zakona o javnim službenicima (ZJS). U skladu sa Ustavom , Osnovnim zakonom o radnim odnosima iz 1965 godine nastoji se na jedinstven način regulisati radni odnos svih zaposlenih, polazeći od osnovnog principa o njihovom jednakom društveno-ekonomskom položaju bez obzira gdje rade.
4. Četvrti period u razvoju radnog prava na području bivše SFRJ počinje donošenjem Ustavnih amandmana od 1971. Tzv. „radnički amandmani“ „³⁾

Razvoj radnog i socijalnog prava od njegovog postanka do današnjeg vremena tekao je uzlaznom linijom. Povjesni razvitak radnog prava većina autora veže za povijest ugovora o radu. On je danas u modernom, razvijenom i demokratskom svijetu, jedan od bitnih indikatora stanja demokracije, ljudskih prava i sloboda, kao i stabilnost pojedinih zemalja.